

Seminari de contextos i sistemes de l'art

GRAU EN ART · PAC 4 · UOC · 2023

Investigar les xarxes d'agents de l'art

Identitat i precarietat
Cabello/Carceller/Ubieto

Xènia Fuertes

UOC

Universitat
Oberta
de Catalunya

25 anys

"Elaborar imágenes es una actividad política" (Ruído,2022)

La teòrica Isabell Lorey parla de la idea d'autonomia i llibertat constitutivament connectades amb els models hegemònics de subjectivitat en les societats capitalistes occidentals.

La pràctica de la gubernamentalitat biopolítica generada el segle XVIII, que segons el sociòleg Michel Foucault va harmonitzar i hegemonitzar el liberalisme i la burgesia, va marcar el principi d'una nova tècnica de govern on el sobirà modern encara no es preocupava per dirigir el "poble" sinó en dominar-lo pel benestar del mateix sobirà (...). Les condicions estructurals de normalització de les societats modernes eren: "uno o una debe ser capaz de dirigirse, reconocerse como individuo sujeto a una sexualidad y aprender a tener un cuerpo que permanece sano" (Lorey,2008). Es tractava, doncs, de difondre una disciplina "lliure" i "autònoma" al **subjecte biopolític**.

Cabello/Carceller és un col·lectiu artístic format per Helena Cabello i Ana Carceller, que treballen sobretot el tema de la identitat i les polítiques del cos, prenent com a enfocament principal la dissidència, les identitats subversives, el qüestionament del gènere i la cosificació dels cossos. La seva carrera artística s'ha caracteritzat per la lluita, com a dones artistes homosexuals, per visibilitzar i reivindicar els seus treballs multidisciplinaris provocadors. Parlen des d'una mirada activista directa i sense filtres, disconforme amb el discurs heteronormatiu i les polítiques de gènere dirigents, que segons l'artista Maria Ruído controlen i imposen la seva ideologia a través de la representació homologada, com aparell privilegiat de generació i difusió (Ruído,2022). Per aquest motiu, l'actitud discordant del col·lectiu Cabello/Carceller ha comportat cert rebuig institucional, sobretot en els seus inicis als anys noranta, que les ha destinat a un circuit expositiu alternatiu.

Segons Nerea Ubieto, comissaria, crítica d'art i gerent artística, un comissari és "el ideòlego que construye el discurso que hay detrás de las obras. No és una artista, pero si que desarrolla una parte muy creativa sobretodo si es un proyecto colectivo" (Atònitos,2022). El comissari és avui en dia, una figura indispensable en la construcció del relat de l'art i Ubieto ho demostra en la seva trajectòria professional anàloga al treball d'un artista. Segons la historiadora de l'art Renata Ribeiro dos Santos, "El protagonisme que han assumit els comissaris ha renovat l'àmbit de l'art i les seves relacions institucionals, arribant a desafiar els relats canònics de la Història de l'art (Ribeiro,?).

Els projectes artístics d'Ubieto i el col·lectiu artístic Cabello/Carceller parteixen d'experiències personals relacionades, sobretot, en la **identitat**, el **fracàs** i la **precarietat**, presentant el **subjecte públic** com a narrativa artística principal.

"Producir representación es un trabajo de acción comunicativa y simbólica donde se activan los parámetros de clase, raza, género, opción sexual..." (Ruído,2022).

El rebuig a la rigidesa tradicional de les institucions artístiques és el camí principal per on transiten els dos agents en qüestió, que a través d'un **treball col·lectiu** ofereixen noves narratives artístiques autobiogràfiques i dissidents que denuncien les construccions de l'individualisme possessiu dissenyat per les tecnologies governamentals liberals del "jo" (Lorey,2008), del model cartesià i del geni creador.

Segons el sociòleg Daniel de Gracia, les pràctiques artístiques comunitàries socialment compromeses o activistes són manifestacions transformatives que busquen "la disrupció radical de *l'statu quo* (...) en pràctiques artístiques en les quals artistes i no artistes col·laboren en el desenvolupament de processos culturals orientats a la pedagogia col·lectiva, l'agenciament comunitari i, eventualment, el canvi social de signe progressista (...) orientat a la justícia social i política". (De Gracia,?).

Cabello/Carceller confessen que el treball de cooperació comporta divergències i controvèrsies entre els actors, però asseguren que aquesta aportació fa que el seu art s'amplifiqui i s'estengui fins a traspassar els límits de la invisibilitat (Camaranza,2019). La divisió del treball és un conjunt de feines que cada actant realitza i que cada projecte té la seva articulació particular (Becker,1982). Ubieto, com a principal creadora del projecte, parteix d'una idea conceptual i un discurs artístic per organitzar, posteriorment, un treball col·lectiu amb un o diversos artistes com Cabello/Carceller, que cooperen metodològicament amb les seves obres artístiques. En aquest cas, l'artista passaria a ser **personal de suport** d'un projecte conceptual ja creat, on l'espai expositiu, museístic/galerista opera com actant indispensable del discurs i la distribució.

La trajectòria de Cabello/Carceller ha estat marcada pel context històric social i cultural que les ha acompanyat i conseqüentment rebutjat i marginat, a causa de les temàtiques escollides pel col·lectiu, encasellant-les en un circuit "independent" dins el mercat artístic. Segons Ubieto, que també ha patit l'assignació despectiva, l'etimologia "independent" en el món de l'art, s'atribueix a "sin trabajo" (Atónitos,2022) o com ho defineix Maria Ruído, "voluntariado indefinido" (Ruído,2004).

El llenguatge inquisidor controla i classifica el subjecte, a través d'etiquetes custodiades pel poder, com a arma de manipulació i construcció cultural i social. Segons Carceller, els anys noranta es va implantar l'etiqueta d'"art jove" i més tard "emergent" que deriven a un art no professional, al fracàs i conseqüentment a la precarietat (MACBA,2018).

Ubieto, en la seva exposició *Cumplir 35*, exposa obertament, des d'una

mirada autobiogràfica, la temàtica capitalista occidental de la **precarietat**, concepte que també reivindiquen el col·lectiu artístic Cabello/Carceller davant la falta de referents, l'exclusió al circuit institucional, la jerarquia de rols... i és que segons Ruido, "la **"institución arte"** tradicional niega la condición de trabajador del artista y su capacidad de influencia y responsabilidad en la vida cotidiana, para esconder, así, las vinculaciones políticas de la representación" (Ruído,2022). La precarietat, segons Isabell Lorey, "contribuye a producir las condiciones que permiten convertirse en parte activade las relaciones políticas y económicas neoliberales. (Lorey,2008).

L'obra d'Ubieto va més enllà de la crítica capitalista trencant amb el **geni creador**, home, blanc, heterosexual, autosuficient i a la vegada oprimint pels codis hegemònics universals, alimentats pels mateixos artistes ("La representación (...) es una aportación subjetiva al mundo en forma de relato institucional universalizador" (Ruído,2022)), per estendre un diàleg humil, sincer i crític que reconeix el fracàs i la precarietat artística. Un diàleg construït amb la cooperació de diferents artistes que exposen els sentiments, les contradiccions i conseqüències de tenir trenta-cinc anys i navegar dins el món de l'art. Ubieto reflexiona sobre les possibilitats i oportunitats a partir dels trenta-cinc anys on el discurs capitalista patriarcal condiona i manipula el subjecte a través de l'eina opressora del temps. Com a comissaria, que transita per una branca artística marcada i governada per homes, la seva condició de **dona** en el context, tant artístic com social, cultural i polític, dificulten el camí cap a la superfície. Per aquest motiu, trobem inherent en el seu projecte tant els paràmetres de classe generacional, com de gènere. Els trenta-cinc és una edat on la dona està destinada a contemplar la **maternitat** com a aspecte naturalment imposat amb tot el que comporta social, laboral i culturalment.

L'analogia feminista de les dues agents critiquen la història de l'art, com un món anacrònic, jeràrquic, sexista i classista que les oprimeix, les invisibilitza i les condiona com a dones, com a homosexuals i com a professionals del món de l'art. Un món en el qual, segons Carceller, "ahora hay más red, más dinero, más actores en juego pero el discurso sigue siendo conservador" (MACBA,2018).

En el cas de Cabello/Carceller, el fet de ser artistes, dones, homosexuals i activistes, amb un projecte subversiu i transgressor, comporta una amenaça a l'estabilitat binària del discurs heteronormatiu i el fet de problematitzar la mirada i de qüestionar la naturalització de l'ordre visual legitimador, engendren un camí traçat al marge de la mirada homologada de la institucionalitat i la societat.

L'estabilitat institucional que esmenta Becker dins l'activitat de l'art, és l'anclatge de la distribució, tant o més important que la producció, ja que condiona l'obra, la

seva trajectòria i la del col·lectiu artístic, a més de la pròpia història de l'art i en conseqüència el **públic receptor** i la societat en general. Des del prisma crític de Ruido, "construir imàgenes es una mera (re)presentación de significantes y significados tanto narrativos como simbólicos que parecen ser los únicos entendidos y aceptados por el público y circuitos establecidos" (Ruído,2022). "Al utilizar medios de distribución no convencionales, o ningún canal de distribución, los artistas sufren algunas desventajas y su trabajo adopta una forma diferente a la que habría tenido de haber contado con una distribución convencional" (Becker,1982). Pot ser una elecció o una imposició, però el cert és que forces convencionals artístiques comprenen decisions i dictats, en més o menys accessibilitat, que s'han de portar a terme en tot projecte artístic. Cabello/Carceller, assumeix el grau de fidelitat artística i conseqüentment el seu camp de distribució, exposició i difusió, contemplant la repercussió i el reconeixement artístic, inicialment limitat. Ubierto parteix, en el cas de l'obra *Cumplir 35*, d'una convocatòria institucional i, per tant, d'unes convencions i condicions establertes infranquejables.

Carceller, en una conferència organitzada pel Museu d'art contemporani de Barcelona, el MACBA, parla de la carència de **referents** i la seva importància. En una Espanya postfranquista, el camp artístic activista que qüestiona el gènere, el binarisme, i les normes heterosexuales era desert, l'artista s'havia d'inventar nous codis i llenguatges inèdits que eren profundament qüestionats, malinterpretats i no acceptats per l'ull imperatiu dels poders hegemònics i a conseqüència, del públic. Segons Carceller, és millor treballar amb referents perquè el llenguatge s'entengui, s'accepti i, per tant, puguis créixer com a artista (MACBA,2018). En el seu cas, la carència de referents la van suplantar amb la teoria.

El col·lectiu també parla de la relació transversal amb la **història**. El context social polític i cultural influeix de manera directa, com un actant més, dins la cadena de producció artística. Allà on no havien pogut accedir per respostes excoents, ara se'ls hi obrien les portes, no només en l'àmbit institucional sinó d'un públic més disposat i compromès en la irrupció, en el seu cas, de les perspectives LGTBIQ+. (Camarzana,2019). Carceller assegura que hi ha obres que tarden a sortir a la llum, aquesta ha de trobar el moment i el lloc adequat per entendre's. Inclús les pròpies artistes confessen que la seva peça *Bollos (1996)* Una obra videogràfica en blanc i negre, s'ha comprès vint-i-un anys després de ser creada. Una peça que ja parlava de la identitat i de la performativa del llenguatge, però que en el seu temps no es contemplava (Metrópolis,2017). Bourdieu parlaria de **capital cultural** i en el cas de Cabello/Carceller el seu art parteix d'un submon minoritari. Com descriu Vázquez

"Bourdieu hace ver que los universos sociales están constituidos como espacios conflictivos, atravesados por desigualdades de recursos, de poder, donde cada posición se especifica por su diferencia respecto a las demás (...) Estas diferencias de equipamiento se traducen en una diferencia de potencialidades objetivas"

(Vázquez,2002) i oportunitats. Bourdieu per la seva banda, enfoca els seus estudis sociològics a l'educació. Segons el sociòleg, l'èxit i el fracàs escolars no depenien de les suposades capacitats naturals, sinó de l'herència cultural rebuda en el mitjà familiar i desigualment repartida segons les classes i les fraccions de classes. (Vázquez,2002).

Bell Hooks, activista, feminista, negra, americana que treballa sobretot la interseccionalitat i les relacions d'opressió, assegura que el futur de les persones no es mesura per les capacitats sinó pels seus **drets** i per aquest motiu cal generar un **pensament crític**. (FME,2010).

Carceller parla de la necessitat d'aquest aparell crític que esmenta Hooks, per tal que es visibilitzi el treball de l'artista i pugui fer-se un lloc dins el món hostil de l'art. Després d'un llarg procés de reflexió sociològica, l'artista assegura que no serveix buscar fora el pensament crític, cal generar-lo des d'un context pròxim a l'artista, per tal de crear un llenguatge empàtic i comprensiu amb el seu entorn (MACBA,2018).

"Queremos públicos que quieran pensar, no pasear" (Camarzana,2019). **L'activitat crítica**, segons Becker, forma part de **l'activitat social** inherent a l'art cooperatiu.

(Becker,1982). El públic forma part, com a actor actiu, d'aquest procés cooperatiu que s'expandeix i creix. "Somos arte y parte" com afirmen Cabello/Carceller.

(Camaranza,2019).

Segons Ruido,"Las dificultades conceptuales más significativas son la evidencia de los límites de lo visible dentro del orden visual homologado" (Ruído,2022) i per combatre-ho cal aquest aparell crític per fomentar la **transformació** de les mirades.

Els dos agents en qüestió participen, des d'un prisma transformador, en renovar l'àmbit de l'art i les seves relacions institucionals. Un camí de resiliència, com a condició imperant, que malgrat dialogar constantment amb la invisibilitat, aposten per l'art com a element transformatiu i transformador. "El punto de partida de un proyecto siempre es la búsqueda, un afán por encontrar aquello que anhelamos aun siendo desconocidos". (Ubieto,2022).

Una transformació perenne, que no s'estanqui, que estigui en constant moviment com la vida i com la identitat que segons Ubiedo, aquesta "es todo el tiempo cambiante, no se puede encasillar, encerrar, porque la identidad es cuerpo y el cuerpo se transforma" (Atónitos,2022).

En la teoria sobre la transformació, Wolff assenyala que "aquesta idea se sol associar a grans processos de canvi, com ara revolucions, però que a més de com a eina revolucionària, la influència de l'art va molt més enllà i pot adoptar" un ventall d'influències relacionades a la transformació social, política i cultural (De Gracia,?).

BIBLIOGRAFIA

Atónitos Huéspedes. 13/05/2022. Nerea Ubieto, el camino del arte al espectador. [vídeo] Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=APcPVNELoS8>

Becker, Howard S. 1982. "Els mons de l'art. Mons de l'art i activitat col·lectiva"

Camarzana, Saioa. 08/02/2019. Cabello/Carceller: *Queremos un público que quiera pensar, no pasear*. El Cultural. El Español [Article] Disponible a: https://www.elespanol.com/el-cultural/arte/20190208/cabello-carceller-queremos-publico-quiera-pensar-no/374714283_0.amp.html

De Gracia, Daniel. Glossari de termes de sociología de l'art. Encàrrec coordinat per la professora Aida Sánchez de Serdio Martín. UOC. PID_00267434

Francisco Vázquez. 2002. Espacio social, capital y clases sociales. A F. Vázquez, Pierre Bourdieu: la sociología como crítica de la razón (p. 90-115). Montesinos.

Fundació Media Education "Bell Hooks, Cultural Criticism & transformation" Part 1 on cultural criticism. Publicat per FernSolerU. 11/06/2010. [Arxiu de vídeo] Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=l1e4qYMT5D0>

Lorey, Isabell. 2008. *Gubernamentalidad y precarización de sí. Sobre la normalización de los productores y las productoras culturales*. A AAVV, Producción cultural y prácticas instituyentes. Capítulo 3 (p.57-78). Traficantes de sueños.

MACBA Barcelona Oficial 07/03/2018. Curso La década de 1990/Cabello/Carceller/MACBA [vídeo] Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=G1rCHB6s7Gw>

Metrópolis. 22/03/2017. Cabello/Carceller [vídeo] Disponible a: <https://www.rtve.es/play/videos/metropolis/metropolis-cabello-carceller/3954078/>

Ribeiro dos santos, Renata. *Harald Szeemann, when attitudes become form i el protagonisme dels comissaris*. Casos de sociología de l'art. Temàtica Artistes. UOC PID_00267628.

Ruído, Maria (2004) *¡Mamá, quiero ser artista! Apuntes sobre la situación de algunas trabajadoras en el sector de la producción de imágenes, aquí y ahora*. A la deriva por los circuitos de la precariedad femenina. Madrid: Traficantes de Sueños.

Ubieto, Nerea. 2022. Mujeres que importan. Rocío Bueno. Tú, yo, nosotras [web]
Disponibile a: <https://www.rociobueno.com/tu-yo-nosotras>